

ΠΕΡΙ ΤΟΥ
ΝΕΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΥ

Η ΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ (1).

Πολλὰ μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ νέου Ἡμερολογίου, ὅπερ ἰσχύει παρὰ πᾶσι τοῖς δυτικοῖς ἐν Εὐρώπῃ ἔθνεσιν, ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν, καὶ πολλὰ περὶ τῆς ἐν ταῖς Ἀνατολαῖς ἐφαρμογῆς

(1)

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Ἀπριλίου 1865.

Φίλτατε κύριε Βρεττὲ,

Ὁ κύριος πατὴρ ὑμῶν μὲ προέτρεψε νὰ πέμψω τι ὑμῖν εἰς δημοσίευσιν ἐν τῷ ὑμετέρῳ Ἡμερολογίῳ· ὑπεσχέθην δὲ αὐτῷ, ἂν ἀνακύψω ἀπὸ τῶν πολλῶν περιεχουσῶν με φροντίδων, νὰ καταρτίσω τι ἐκ τῶν ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ μου πρὸς δημοσίευσιν, καὶ τοῦτο μέχρι τέλους Μαΐου· ἀλλ' ἀντὶ τούτου σᾶς πέμπω τὴν περὶ Ἡμερολογίου πολλοῦ λόγου ἀξίαν ἐκθεσιν τοῦ Κ. Λαμπρύλλου. Παρεκινήσαμεν μὲν αὐτὸν νὰ δημοσιεύσῃ αὐτὴν ἐν τῇ Πανδώρα, διότι ἐνομίζομεν ὅτι πρέπει ὅσον τάχιον νὰ ἀναγνωσθῇ κατὰ τοὺς παρόντας καιροὺς· ἀλλὰ πέποιθα ὅτι θέλετε σπεύσει νὰ προμηθεύσῃτε καὶ εἰς τοὺς ὑμετέρους ἀναγνώστας ἀνάγνωσιν τόσον οἰκείαν καὶ ἀξιόλογον, ἥτις οὐ μόνον ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πρέπει νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ ὑμετέρου Ἡμερολογίου.

Σᾶς ἀσπάζομαι.

Ὁ φίλος Σας

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 14 Ἀπριλίου 1865.

Φίλε καλὲ καὶ ἀγαθὲ,

Τὸ ἐν τῇ Πανδώρα ἐκδοθὲν ἄρθρον τοῦτο ὃ σοι πέμπω μετὰ τῆς παρούσης ἔχων ἤδη ἑτοιμον διὰ νὰ σ' ἀποστείλω, ἐστοχάσθην καλὸν νὰ δείξω καὶ

αὐτοῦ διεφιλονεικήθησαν. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι πρέπον εἶναι νὰ τεθῇ τέλος πάντων τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τὴν καθαρὰν καὶ φυσικὴν αὐτοῦ ἔποψιν, ὅπως εἰ δυνατόν παυθῇ πᾶσα ματαία ἔρις, διαλυομένων τῶν ἀμφιβόλων καὶ ἀπορρίπτομένων τῶν περιττῶν. Ἀλλὰ δὲν σκοπεύομεν νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ ζητήματος ἔκθεσιν· διότι πολλὰ καὶ περὶ τούτου ἐγράφησαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἀφ' ὧν δύναται ὁ βουλόμενος νὰ ἀρυσθῇ πάντα τὰ δέοντα, ἐπεκτείνων ἢ συστέλλων τὰς ἀναπτύξεις καὶ λεπτομερείας, κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν (1)· ἐπομένως πάντῃ πε-

εἷς τινὰς τῶν φίλων ὅπως ἐκφέρωσι τὴν γνώμην αὐτῶν, καθότι ἤθελον νὰ σοὶ στείλω ἔργον τι τέλειον. Ἄλλ' ἀμφοτέρω μ' ἔκαμον τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ δημοσίευσίς αὐτοῦ δὲν πρέπει ν' ἀναβληθῇ ἕως τοῦ τέλους τοῦ τρέχοντος ἔτους, ἀλλ' ὅσον τὸ δυνατόν τάχιον διὰ τὰ ἐν ταῖς Δακίαις ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως σχεδιαζόμενα καὶ ὑπὸ τῶν παπιστικῶν ἐπιδουλῶν τεκταινόμενα. Ὑπενέδωκα εἰς τὴν παρατήρησιν· διότι καθήκον εἶναι νὰ μὴ ἀποθλέπωσι τὰ πονήματα ἡμῶν πρὸς ἀπλὴν μαθήσεως ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς ἀποτελεσματικὰ καθ' ὅσον ἐφικτόν. Τὸ κατ' ἐμὲ ἡ προσωπικὴ μου φιλοτιμία ἐπληροῦτο μᾶλλον ἐάν τι πόνημά μου ἐξετίθετο διὰ τοῦ Ἡμερολογίου ὑμῶν κατ' ἔτος ὁλόκληρον, ἔτι δὲ καὶ περαιτέρω, εἰς ἀνάγνωσιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν ὁμοεθνῶν παρ' ἐν ἄλλῳ τινὲ περιοδικῷ ὅπου ἅπαξ θέλει ἀναγνωσθῇ καὶ μετὰ ταῦτα παραμερισθῇ· ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ὑπενδῶσω εἰς τὴν γενομένην μοι παρατήρησιν τῆς ἐνδεχομένης ὠφελείας· καὶ λέγω ἐνδεχομένης, διότι δὲν ἔχω τὴν οἴησιν ὅτι διὰ τοῦ μικροῦ τούτου πονήματος δύναμαι νὰ ἐπασκῇσω ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημαντικὴν ἐπιρροήν.

Τὸ πραγματευόμενον ζήτημά, ὡς κάλλιστα γνωρίζετε, δὲν εἶναι μόνον περὶ τῶν ἐν Δακίαις συμβαινόντων τῆς ὥρας μέλημα, ἀλλὰ θέλει εἶσθαι ἐπὶ πολλῶν εἰσέτι ἑτῶν καὶ διὰ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῶν Ἀνατολῶν ἀναγκαῖον συζητήσεως ἀντικείμενον, εἰς προδιάθεσιν τῶν πνευμάτων, ἵνα τοῦτο κατασταθῇ εἰς τοὺς ἀπλουστέρους ὅρους αὐτοῦ, ἦτοι τοὺς περὶ καταλληλότητος τῶν καιρῶν, αἰρομένης τῆς προλήψεως ὅτι ἐνέχεται ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ τὸ δογματικόν.

Διὰ ταῦτα δὲν εἶναι παράξενον νὰ καταχωρίσητε ταύτην τὴν διατριβὴν καὶ ἐν τῷ ὑμετέρῳ Ἡμερολογίῳ, εἴτε ἐξηγούμενοι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἦτο συντεταγμένη ἵνα καταχωρισθῇ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἐκρίθη ἀναγκαῖα ἡ προδημοσίευσίς ἐνεκα τῶν ἐκεῖ συμβαινόντων, εἴτε εἴ τι ἕτερον τῶν εἰκότων. Πράξατε δ' ὅπως φανῇ ὑμῖν ἀρμόδιον, καὶ ὑγιαίνετε ἐν εὐημερίᾳ καὶ τῇ τῶν ἐφετῶν ἐπιτυχίᾳ.

Ὁ φίλος ὑμῶν

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΛΑΜΠΡΓΑΛΟΣ.

(1) Καθόσον ἀφορᾷ τὰ ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων γραφέντα ἢ ἐρανισθέντα, ὅρα Πανδώρας φυλλάδ. 161, 171, 172, καὶ ἐν τῇ Βυζαντίδι ὑπ' ἀριθ. 753-854 περίληψιν τινὰ ἐρανισθεῖσαν ἀπὸ τοῦ *L'Art de vérifier les dates*.

ριττή καὶ ἡ ἐκ νέου τούτων ἀναδίφησις. Ὅθεν ἡμεῖς ἐνταῦθα θέλομεν περιορισθῇ εἰς περίληψιν τοῦ ἱστορικοῦ μόνον μέρους τοῦ ζητήματος, ὅπως ἀπὸ τούτου μεταβῶμεν καὶ εἰς τὸ περὶ καταλληλότητος τῆς παρ' ἡμῖν ἐφαρμογῆς.

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἐποχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ δεσποζόντων τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ παντὸς σχεδὸν τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἐντάμα πανταχοῦ καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἡμερολογίου ἡ χρῆσις ἐπεκράτησεν, ἐκπιπτόντων βαθμηδὸν εἰς ἀχρηστίαν πάντων τῶν ἄλλων ἐν ἐκάστῳ τόπῳ ἢ ἔθνει ἰδιορρύθμων χρονολογιῶν· δι' ὃ καὶ πᾶσαι αἱ πανταχοῦ νεοσύστατοι χριστιανικαὶ κοινωνίαι ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐρεύνης συνεμορφώθησαν πρὸς αὐτό. Τὸ τελευταῖον Ῥωμαϊκὸν ἡμερολόγιον, κατηρτισμένον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἡμερολογίου τοῦ Μέτωνος, περιέπιπτεν εἰς λάθην τινὰ, ἐξ ὧν τοῦ χρόνου προϊόντος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ἰουλίου Καίσαρος ἡ ἀντιστοιχία τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους εὕρισκετο εἰς μεγίστην ἀνωμαλίαν. Διὰ ταῦτα οὗτος, μόλις τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπικρατήσας πραγμάτων, προσεκάλεσεν εἰς Ῥώμην τὸν περιφημότατον ἀστρονόμον τῆς ἐποχῆς Σωσιγένη τὸν Ἀλεξανδρέα, καὶ ἀνέθεσεν αὐτῷ τὴν ἀναγκαίαν διαρρύθμισιν. Ὁ δὲ Σωσιγένης, παραιτήσας ὡς ἀχρηστον τὴν συμπαράθεσιν τῶν σεληνιακῶν μηνῶν τοῦ Μέτωνος, παρήγαγεν ἐπὶ τῇ βάσει μόνῃ τῆς ἡλιακῆς φαινομένης κινήσεως τὸ γνωστὸν καὶ κοινῶς καλούμενον Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Ἀλλ' ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς αὐτοῦ ὁ Σωσιγένης παρέβλεψε τὴν καταλόγισιν τινῶν λεπτῶν, ὧν ἡ ἄθροισις ἐπέφερεν ἐν ἐκάστη περιόδῳ ἐτῶν 133 τὴν ἐλάττωσιν ἐνὸς περίπου ἡμερονυκτίου.

Αὕτη ἡ ὀπισθοδρόμησις, ἥτις διὰ τῆς αὐξήσεως αὐτῆς ἐγίνετο ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα μᾶλλον ἐπαισθητὴ, δὲν ἐξέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν Βυζαντινῶν, παρ' οἷς τότε συνεκεντροῦντο αἱ

γνώσεις πάσης μαθήσεως καὶ ἐπιστήμης. Διὸ καὶ Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, γνωστὸς οὐ μόνον ὡς εἰς τῶν διασημοτάτων Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων, ἀλλὰ καὶ ὡς κατέχων, ὡς φαίνεται, συστηματικὰς γνώσεις ἀστρονομικὰς, περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος παρουσίασε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον τὸν πρεσβύτερον ἔκθεσιν, ἐν ἣ περιέγραφε τὰ τῆς παραδρομῆς τῆς συμβαινούσης ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς τοῦ Σωσιγενείου ἡμερολογίου, προτείνων συγχρόνως καὶ τὸν τρόπον τῆς αὐτοῦ διαρρυθμίσεως. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη μὲν εὐμενῶς τὴν τοῦ Γρηγορά ἔκθεσιν, καὶ πολλὰ τοῦτον διὰ τὴν πρωτοβουλίαν ἐπήνεσεν· ἀλλὰ σκεφθεὶς ὠρίμως μετὰ συμβούλων αὐτοῦ περὶ τοῦ προσφόρου τῆς ἐφαρμογῆς, ἀπεποιήθη τὴν πραγματοποιήσιν. Ποῖοι ἦσαν οἱ λόγοι ταύτης τῆς ἀποποιήσεως; Ἰδοὺ καταχωρίζομεν αὐτοὺς κατὰ λέξιν ἐνταῦθα, ὡς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἱστορικοῦ Γρηγορά, τοῦ καὶ αὐτουργοῦ τῆς προτάσεως, ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ· διότι οὗτοι τανῦν ὡς καὶ τότε παριστῶσι τὴν ἀληθῆ καὶ ἔμφρονα τῆς δυσκολίας ἐξήγησιν.

« Τούτων οὕτω λεχθέντων καὶ οὕτω διατρανωθέντων, προσ-
 « ἦκατο μὲν καὶ ἦσθη τῇ ἀποδείξει ὁ βασιλεὺς, τάχα δ' ἂν
 « καὶ ἐμέλησε τὴν διόρθωσιν αὐτίκα ἐπενεγχεῖν· ἀλλ' ἵνα μὴ
 « τοῦτο σύγχυσις μᾶλλον τοῖς ἀμαθέσι φανῇ καὶ μερισμὸν
 « ἐπάγῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, σεσιγημένον ἀφῆκε τὸ πρᾶγμα καὶ ὅλως
 « ἀνεπιχείρητον. Μηδὲ γὰρ ἂν εἶναι ῥάδιον ἔφησεν ἅπαντας
 « ἐν ταύτῳ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν ἡπειρον καὶ νῆσον ὁμοφύλους δια-
 « δραμεῖν καὶ πείσαι μεταμαθεῖν τὴν διόρθωσιν· μερίζεσθαι
 « δ' αὖ, καὶ ἄλλους ἄλλην πανηγυρίζειν καὶ ἑτέραν ἑτέρους
 « ἑορτὴν, τοῦτο δ' οὐ σφόδρα χρηστόν. Ὡστ' ἐξ ἑκατέρων
 « θάτερον κουφότερον ἐφάνη κεῖσθαι τὰ τοῦ πράγματος ὡς
 « ἔκειτο καὶ μένειν ὡς ἔμενε μέχρις ἡμῶν. Ἐμοὶ δὲ τουναντίον

« μᾶλλον ἐδόκει κουφότερον· τὸ γὰρ τοὺς ὁμοφύλους ἅπαντας
« καθάπαξ πείσαι τῇ διορθώσει συνθέσθαι εἰ μὴ ῥάδιον χρόνῳ
« ἐνὶ, ἀλλὰ δυσὶ καὶ τρισὶ ῥάδιον ἂν ᾔην, ὥσπερ καὶ τοῖς πρὸ
« ἡμῶν, ὡς ἔφημεν, πάλαι πολλάκις γεγένηται· ἀλλὰ δι' ἣν
« ἔφθημεν εἰρηκότες αἰτίαν τὸ τοῦ βασιλέως τέως ἐπεκράτησε
« δόγμα μᾶλλον ἢ τὸ ἡμέτερον (1). »

Ἐκ τούτου βλέπομεν ὅτι ὁ ἀστρονόμος ζήλω τῆς ἐπιστη-
μονικῆς ἀκριβείας καὶ μεθ' ὅλας τὰς τοῦ αὐτοκράτορος σπου-
δαίας κυβερνητικὰς παρατηρήσεις ἐνέμενεν εἰς τὴν γνώμην
αὐτοῦ. Κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ Ματθαῖος ὁ Βλάσταρις ἐν τῷ
αὐτοῦ συντάγματι τῶν ἱερῶν κανόνων ὁμιλῶν περὶ τῆς ἰση-
μερίας δεικνύει τὸ ἐσφαλμένον τοῦ καθεστῶτος ἡμερολογίου·
ἀλλ' ἀποποιεῖται τὴν διόρθωσιν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους δι' οὓς
καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος, προσθέτων καὶ τὸν ἀνίσχυρον
τῆς δῆθεν δυσκολίας νεωτέρων ὑπολογισμῶν (2). Τὴν γνώμην
ὁμῶς τοῦ Γρηγοῤᾤ ἐν τοῖς ἐπομένοις χρόνοις ὑπεστήριξαν καὶ
ἄλλοι τῶν σοφῶν Βυζαντινῶν, ὡς βεβαιοῖ ὁ Βοβῖνος· ἀλλὰ δὲν
ὀνομάζει εἰμὴ μόνον τὸν Ἰσαὰκ Ἄργυρον (3).

Καὶ ἐν ταῖς παραμοναῖς ἤδη τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως ὁ σοφώτατος τῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνδρῶν Γεώρ-
γιος ὁ Γέμιστος, ὁ καὶ Πλήθων ἐπικληθεὶς, εἶχεν ἤδη συντάζει
ἐξακρίβωσιν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου περιεχομένην ἐν
τῷ συγγράμματι παρατοπίας τινὸς, ἥτοι πολιτείας ἰδεώδους
αὐτοῦ. Τὰ διασωθέντα ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου ὑπὸ τὸν

(1) Νικηφόρου Γρηγοῤᾤ ἱστοριῶν βιβ. Ζ', κεφ. 13. Ἐν ἐκδόσει Βυζαντιν.
τόμ. XIX, τεῦχ. Α', σελ. 364.

(2) Ματθαίου Βλαστάρεως Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν θείων κανόνων,
περὶ τὰ τέλη τῆς λέξεως Πάσχα. Ἐν δὲ τῇ ἐκδόσει τῶν ἱερῶν κανόνων ὑπὸ
Ποτλῆ καὶ Ῥάλλη, Ἀθήνησιν, τόμ. Γ', σελ. 424-425.

(3) Ὅρα τὸν βίον τοῦ Γρηγοῤᾤ ὑπὸ τοῦ ἐκδότου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ Jo.
Bovini, ἐν σελ. XXII, ὡς ἄνωθεν.

τίτλον Πλήθωνος Νόμων συγγραφῆς τὰ σωζόμενα, ἐξεδόθησαν ἐσχάτως ἐν Παριείοις ὑπὸ τοῦ Κ. Κ. Ἀλεξάνδρου, μέλους τοῦ Γαλλικοῦ Συνεδρύματος, ὅστις περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτοῦ ἐκφράζεται ὡς ἀκολούθως· « Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Πλήθωνος εἶναι ἄξιον τῆς προσοχῆς ἡμῶν· δὲν ὁμοιάζει οὔτε τὸ τοῦ Μέτωνος, οὔτε τὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἀλλὰ συνίσταται εἰς μίγμα τι ἐξ ἀμφοτέρων, μετ' εὐφυῶν τινων μεταβολῶν, αἵτινες καθιστῶσι τὴν συμμετρίαν ἀκριβεστέραν. » Καὶ αὐτόθι ἐν ταῖς σημειώσεσιν, ἃς μετέδωκε τῷ Κ. Κ. Ἀλεξάνδρῳ ὁ Κ. Βικέντιος (Vincent), μέλος καὶ οὗτος τοῦ Γαλλικοῦ Συνεδρύματος, ἐκφράζεται ἔτι ἐμφαντικώτερον. « Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι καθόσον ἀφορᾷ τὴν θρησκείαν, ἐὰν τοιοῦτό τι ἡμερολόγιον εὕρισκετο ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, ἐξαιρέσει ὅμως τῆς ἐβδομαδιαίας διανομῆς, δὲν ὑπῆρχε πλέον ἀνάγκη τῆς Γρηγοριανῆς διαρρυθμίσεως (1). » Ἐπειδὴ δὲ ὁ Πλήθων, παρευρεθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὰ Φλωρεντινὰ καμώματα, ἦλθε καὶ εἰς στενωτέραν συνάφειαν μετὰ τῶν διαφόρων σοφῶν καὶ ἐπιστημόνων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς Ἰταλῶν, ἐπόμενον βεβαίως εἶναι ὅτι διεκοίνωσεν αὐτοῖς πολλὰς τῶν γνώσεων καὶ ἰδεῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅπως τοῦτο καὶ ἂν ἐκληφθῇ, ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ σύνταγμα αὐτοῦ ἐγένετο γνωστὸν παρὰ τοῖς σοφοῖς τῶν Εὐρωπαϊῶν, ὡς καὶ συγχρόνως, μὲ τὴν διασπορὰν τῶν Βυζαντινῶν προσφύγων, τὰ τοῦ Γρηγορά καὶ τοῦ Βλαστάρεως καὶ οἰουδήποτε ἄλλου, ὡς προηγουμένως εἵπομεν, Βυζαντινοῦ.

Μετὰ παρέλευσιν οὖν ἐνὸς αἰῶνος καὶ ὀλίγων τινῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐτῶν, ὅτε αὗται αἱ γνώσεις ἐγένοντο κτῆμα κοι-

(1) Pléthon, *Traité des lois, etc.*, par M. C. Alexandre, membre de l'Institut (Paris, 1859) p. 73.

νὸν παρὰ πᾶσι τοῖς τῶν Εὐρωπαϊῶν σοφοῖς, ὁ τότε παππεύων ἐν Ῥώμῃ Γρηγόριος ΙΓ' ἔκρινεν εὖλογον νὰ προσκαλέσῃ διαφόρους ἐπιστήμονας πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ καθεστῶτος ἡμερολογίου, καὶ ἐπομένως νὰ διατάξῃ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ἀλλ' οἱ μὲν πάππαι τῆς Ῥώμης εὐκόλως ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσι τὸ τοιοῦτον ὡς τότε κατέχοντες Καισαρικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ πολλῶν δυτικῶν ἐκκλησιῶν· οὐχ οὕτως ὅμως εἶχεν οὔτε καὶ νῦν ἔχει τὸ πρᾶγμα παρ' ἡμῖν. Πᾶσα τοιαύτη εἴτε πρὸς τὸ κρεῖττον εἴτε πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολὴ εὐκολώτερον ἐπιβάλλεται ἐν τε τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ θρησκευτικῷ ὀρίζοντι ὑπὸ ἐξουσίας συγκεκεντρωμένης ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ χειρὶ, παρὰ ὅτι ἐπιτυγχάνεται ὑπὸ ἐξουσίας συμμεριστικῆς, ἐπομένως ὑποκειμένης εἰς πολλὰς ἀντιδράσεις καὶ περισπασμούς. Ἐν τοσούτῳ τὰ ἄλλα δυτικὰ ἔθνη καὶ ἐκκλησίαι, ἅτινα ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπωνυμίαν Διαμαρτυρουμένων ἢ Διαρρύθμιστῶν εἶχον ἤδη λυτρωθῇ ἀπὸ τοῦ τῆς παππwsύνης ζυγοῦ, ἀπεποιήθησαν κατ' ἀρχὰς νὰ παραδεχθῶσι τὴν διαρρύθμισιν ταύτην. Ἀκμαζούσης γὰρ εἰσέτι τῆς πρὸς ἀπολύτρωσιν πάλης καὶ διαρκοῦντος μετὰ ταῦτα τοῦ ἐντεῦθεν προελθόντος δονισμοῦ, ὅτε καὶ λίαν ἐπίφοβοι ἦσαν εἰσέτι αἵ τε φανεραὶ καὶ αἱ ὑποχθόνιοι ἐπὶ ἥρεια τοῦ παππισμοῦ, εὐλόγως αἱ κυβερνήσεις καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐκείνων τῶν ἐκκλησιῶν ἐδίσταζον νὰ παραδεχθῶσι τὴν διαρρύθμισιν ταύτην, ἵνα μὴ φανῶσιν ὡς ὑπείκοντες τοῖς θεσπίσμασι τοῖς ἐξερχομένοις ἀπὸ τοῦ Βατικανοῦ.

Τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ περὶ ἡμερολογίου, ἂν καὶ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν κατ' οὐσίαν, πολιτικὸν δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν, λαμβάνει ὅμως, ὡς στενώτατα συνεχόμενον μετὰ τῆς κατ' ἔτος τοῦ Πασχαλίου ἐξακριβώσεως, χαρακτῆρά τινα ἐκκλησιαστικόν, οὐδαμῶς ὅμως καὶ παντάπασι δογματικόν, ἀλλ'

ἀπλῶς κατηγετικὸν (disciplinaire). Ἀπὸ τῶν παλαιότερων χρόνων ἐν ἐκ τῶν πολλῶν μέσων, ἃ μετήρχοντο οἱ τῆς Ῥώμης πατριάρχαι πρὸς ἐξόγκωσιν τῆς ἐν τῇ Δύσει κανονικῆς ἱεραρχίας αὐτῶν, εὐρίσκεται εἰς τὴν παρεξήγησιν θεσπίσματός τινος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, καθ' ὃ φαίνεται ὅτι ἐπετέλλετο τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης, ἀφ' οὗ παρὰ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας παρελάμβανε τὸν ὅρισμόν τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς, νὰ διαγγέλλῃ ταύτην καὶ ταῖς ἀπωτέρω πρὸς δύσιν ἢ ἄρκτον ἐπαρχίαις. Ταύτην τὴν ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως ἐπιτρεπομένην τοῖς πάππαις ἐκκλησιαστικὴν ὑπηρεσίαν οὗτοι ἐφαντάσθησαν νὰ παραστήσωσιν ὡς προνόμιόν τι, καὶ ἐπομένως ὡς δεῖγμα τῆς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν δεσποτείας αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου καὶ Λέων ὁ Α', δηλοποιῶν ἐπισκόπῳ τινὶ τῆς Ῥαβέννης τὸν τοῦ Πασχαλίου ὅρισμόν, ἀποτολμᾷ νὰ παραστήσῃ τὴν διοχέτευσιν ταύτην ὡς μέλημά τι δεδομένον τοῖς Ῥωμαϊκοῖς πάππαις ἐκ θείας διαταγῆς καὶ ἐγνωσμένον ἐκ παραδόσεως τῶν πατέρων (1). Ἀλλ' ὅτε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἔγραφε Μαρκιανόν, συναισθανόμενος ὅτι παρ' αὐτῷ τὰ τοιαῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν οὐδεμίαν ἰσχὺν, ἐξεφράζετο κοσμίως καὶ σεμνῶς λέγων, ὅτι ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος διέταξε τῇ Ἀλεξανδρινῇ ἐκκλησίᾳ τὴν ἐξακρίβωσιν τοῦ Πασχαλίου καὶ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον, ἵνα δι' αὐτοῦ ὁ τῆς τοιαύτης ἐπιστολῆς ὅρισμός μεταδίδηται καὶ πρὸς τὰς ἀπωτέρας ἐκκλησίας γενικῶς (2). Ὁ Βαρώνιος ὅμως, καίτοι μεταφέρων κατὰ λέξιν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην Λέοντος τοῦ Α' πρὸς τὸν Μαρκιανόν, καθυποβάλλει αὐτὴν ἐν δεινῇ στρεβλώσει μεταξὺ δύο παραγράφων,

(1) « Hoc divina institutio et paterna traditio ad nostram sollicitudinem voluit pertinere. » *Epist. Leon. Magni*, ep. 76 (al. 77).

(2) « Ut hujus scripti ad longinquiores ecclesias iudicium generaliter percurreret. » *Ibid.*, ep. 74 (al. 76).

δι' ὧν καταγίνεται νὰ παραστήσῃ, ὅτι ἡ Ἀλεξανδρινὴ ἐκκλησία ὑπεχρεοῦτο νὰ δηλώσῃ τὸ Πασχάλιον κατὰ πρῶτον τοῖς ἐπισκόποις τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ὅπως παρὰ τούτων πληροφορῶνται καὶ ἅπασαι αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι (1). Καὶ ὁ Τιλλεμόντιος ὡσαύτως λέγει ὅτι τῇ Ῥώμῃ ἐδέδοτο ἡ κήρυξις τοῦ Πασχαλίου πρὸς τὰς ἐκκλησίας, βασιζόμενος εἰς χωρίον τι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ Περί κύκλου πασχαλίου συντάγματος αὐτοῦ (2). Δὲν ἠδυνήθην δι' αὐτοψίας νὰ παρατηρήσω τὸ σύνταγμα τοῦτο, καὶ ὑποπτεύομαι μήπως τὸ χωρίον ἀμελῶς παραφράζεται ὑπὸ τοῦ Τιλλεμοντίου, κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Βαρωνίου, εἰ μὴ τι χεῖρον· διότι ἐὰν τὸ θέσπισμα ἔλεγε πραγματικῶς πρὸς πάσας τὰς Ἐκκλησίας, πῶς ὁ Λέων Α' γράφων πρὸς τὸν Μαρκιανὸν περιέστειλεν αὐτὸ μόνον εἰς τὰς ἀπωτέρας; Τὸ τῆς περιστολῆς ἰδίωμα δὲν ἀνῆκε βεβαίως εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ πατριάρχου τούτου, ὡς ὁράται ἀπὸ τε τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥαβεννάτην ἐπίσκοπον, καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων αὐτοῦ γνωρίζεται ἐπιχειρημάτων ἀλαζονικῶν (3).

Διὰ τίνα οὖν λόγον ἅπασαι καὶ οὐχὶ μόνον αἱ πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς ἄρκτον τῆς Ῥώμης ἐν ἀπωτέροις κείμεναι Ἐκκλησίαι; Ποίαν ἀνάγκην εἶχον ταύτης τῆς διαπορθμεύσεως αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν κείμεναι, αἵτινες καὶ ἐνωρίτερον καὶ ἀσφαλέστερον ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι τὴν δη-

(1) « A quibus reliquæ omnes ecclesiæ certiores redderentur. » Baron. *Annal.* ad an. 325, § 110-112.

(2) Tillemont, *Histoire ecclésiastique*, t. XIV, p. 623.

(3) Μὴ ἀπορήσῃ δέ τις ἂν ἐνταῦθα περὶ τοῦ Λέοντος Α' ἐκφραζόμεθα τοσοῦτον αὐστηρῶς· ὁ ἐκδότης τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ Κεσνέλιος, καίτοι ἀνήκων τῇ δυτικῇ Ῥωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ, μεταχειρίζεται ἐν περιστάσεσιν τισι φράσεις πολὺ πλείοντον δεινὰς. Ἐὰν τοιαύτας μετεχειρίζομεθα καὶ ἡμεῖς ἐδῶ, τὸ πρᾶγμα ἴσως ἤθελε παρεξηγηθῇ.

λοποίησιν παρὰ τῆς αὐθεντικῆς πηγῆς; Καὶ περὶ μὲν τῶν Ἀνατολῶν οὐδεμία ἢ ἀμφιβολία ὅτι ταῦτα εἶναι κομπάσματα τῶν μεταγενεστέρων ἐποχῶν· ἀλλ' ἐὰν ἔμενέ τις δισταγμὸς ὡς πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, οὗτος διασκεδάζεται ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας πρὸς τοὺς Πατέρας τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, ὅτε οὗτος ἐπιστέλλων αὐτοῖς ἐπίσημα καὶ αὐθεντικὰ ἀπόγραφα τῶν ἐν Νικαίᾳ θεσπισθέντων κανόνων, πρὸς ἀποσόβησιν τῶν τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Ζωσίμου παρατόλμων ἀξιώσεων, στηριζομένων ἐπὶ τινος κιβδηλεύσεως τῶν κανόνων τούτων, συναποστέλλει αὐτοῖς καὶ τὸ ἐπέτειον Πασχάλιον, κατὰ συνέπειαν προηγουμένης ἐκείνων αἰτήσεως. Ὡσαύτως δεικνύεται καὶ ἔτι ἀπὸ δύο κανόνων τῆς αὐτῆς συνόδου, ἡ θ' οὗς ἐναποτίθεται τῇ κατ' ἔτος συνεργομένη ἐν Καρθαγενῇ συνόδῳ τὸ διαβιβάζειν τὸ Πασχάλιον πρὸς τὰς λοιπὰς ἐν Ἀφρικῇ ἐκκλησίας (1). Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ῥηθεὶς Ζώσιμος, μεταξὺ τῶν ἄλλων αὐτοῦ τολμημάτων, ἐπεχείρησε, κατὰ παράβασιν τοῦ Νικαῖκοῦ θεσπίσματος, καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ αὐτὸς ἐν Ῥώμῃ τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ὑπὲρ δύναμιν ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις, ὅθεν καὶ σφαλερῶς τὸ ἐξετέλεσεν, ὡς ὁράται ἀπὸ ἐπιστολὴν τινα τοῦ Πασχασίνου, ἐπισκόπου Λιλυβαίου, πρὸς τὸν αὐτὸν Λέοντα, πιθανῶς ἵνα καταστήσῃ καὶ τοῦτον μᾶλλον προσεκτικόν (2). Τοῦτο δ' εἰκάζεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν πολλαῖς τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ὁ Λέων ὑπερβαλλόντως καταγίνεται περὶ τῆς συγχρόνου τοῦ Πάσχα ἑορτάσεως, πρὸς σκοπὸν μᾶλλον τοῦ νὰ φαίνηται ὑπέρτατος τῶν τοιούτων κηδεμῶν, ἢ πρὸς οὐσιωδὲς τι ἀπο-

(1) Ὅρα ἐν τῷ κώδεκι τῶν κανόνων τῆς Ἀφρικανῆς ἐκκλησίας τοὺς ὑπ' ἀριθ. 51 καὶ 73 (ἄλλ. 60 καὶ 71)· τὴν δ' ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐν τῷ τέλει τοῦ κώδεκος αὐτοῦ.

(2) Ὅρα ταύτην κειμένην πρὸ τῆς 3ης τοῦ Λέοντος Α' ἐπιστολῶν.

τέλεσμα· διότι οὐδείς τοῦτο ἠμφισβήτει. Ἄλλως τε ἡ δήλωσις ἐξερχομένη ἐκ τῆς κοινῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πηγῆς οὐδεμίαν ἄφινε πρὸς διχοστασίαν ἀφορμὴν.

Οὗτος οὖν ὁ θεσμός ἔμεινεν ἐν ἰσχύϊ διαρκῶς παρὰ πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις· μάλιστα δ' ἐτηρήθη καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ἕως τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν οἱ πάππαι, ἀποσχισθέντες τῆς καθ' αὐτὸ καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἔπαυσαν καὶ νὰ δέχωνται τὸ Πασχάλιον ἀπὸ Ἀλεξανδρείας· ἐπομένως τοῦτο διωρίζετο ἐν Ῥώμῃ ἀφ' ἧς μετεδίδετο καὶ πρὸς ἅπασαν τὴν λοιπὴν Εὐρώπην μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων (1). Ἀφ' οὗ ὅμως διάφοροι τῆς Δύσεως ἐκκλησίαι, ἐλευθερωθεῖσαι ἀπὸ τῆς παππικῆς δεσποτείας, δὲν εἶχον πλέον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ λαμβάνωσι τὸν ὅρισμὸν τοῦ Πασχαλίου ἀπὸ τῆς Ῥώμης, εἰὰν παρεδέχοντο ἀμέσως τὸ νέον ἡμερολόγιον, ἥθελον φαίνεσθαι ὡς τρόπον τινὰ διατελοῦσαι εἰσέτι εἰς τὴν αὐτὴν ὑποταγήν. Διὰ τούτους καὶ ἄλλους παραπλησίους λόγους, τῆς διαρρύθμισεως ταύτης ἐπιβληθείσης συγχρόνως σχεδὸν τῇ ἀναγορεύσει αὐτῆς, ἐν ἔτει 1582, παρὰ πᾶσι ταῖς τῷ Βατικανῷ ὑπεικούσαις ἐκκλησίαις καὶ ἔθνεσιν, ἐν μὲν τῇ προτεσταντικῇ Γερμανίᾳ, Δανίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ ἡ παραδοχὴ ἠργοπόρησεν ὑπὲρ τὸν ἕνα αἰῶνα, ἐν δὲ τῇ Μεγάλῃ Βρεταννίᾳ καὶ τῇ Σβεκίᾳ ὑπὲρ τὸν ἕνα καὶ ἥμισυν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ῥώμῃ γενομένη διαρρύθμισις τοῦ ἡμερολογίου φαίνεται ὅτι δὲν μετεῖχε τῆς ἐντελοῦς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, δι' ὃ καὶ ἐν τῇ προτεσταντικῇ Γερμανίᾳ ἐγένετο ἰδιαίτουσά τις διαρρύθμισις παραδεχθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν Δανῶν, ἐξ ἧς συνέβη δὲς ἐν τῷ ΙΗ' αἰῶνι νὰ ἐορτάσωσι τὸ Πάσχα οἱ Προτεστάνται μίαν ἐβδομάδα πρὸ τῶν παππικῶν. Ἐπὶ τέλους

(1) Baron., ad ann. 325, § 112.

ὁμως, χάριν τῆς κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἀρμονίας μεταξὺ χριστιανῶν, καὶ τούτων ὄντων ὁμοεθνῶν, οἱ ἐν Γερμανίᾳ προτεστάνται, κατὰ συγκατάβασιν, ὑπεχώρησαν παραδεχθέντες τὸ Ῥωμαϊκόν (1).

Τούτων οὕτως συμβαινόντων ἐν Δύσει, αἱ ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι δὲν ἔκριναν εὖλογον νὰ παρακολουθήσωσι τὴν πορείαν τῶν δυτικῶν. Τίς δὲ ἔπρεπε νὰ ᾔῃναι ὁ καθ' αὐτὸ καὶ κύριος λόγος τῆς ἀποποιήσεως αὐτῶν; Πολλὰ καὶ διάφορα ἐγράφησαν καὶ τανῦν ἐν τῷ ΙΘ' αἰῶνι καὶ ἐν ταῖς προλαβούσαις ἐποχαῖς ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε πρὸς τοῦτο διάφοροι προτάσεις ἀπετείνοντο πρὸς τοὺς Ἀνατολικούς. Ἀλλ' ὅτε αὗται ἐγίνοντο, συνέπιπτον καὶ μεθ' ἐτέρων διενέξεων δογματικῶν καὶ μετὰ μεγάλων προσπαθημάτων, ποικίλων καὶ παντοίων, ἵνα οἱ μὲν σύρῳσιν ἡμᾶς πρὸς τὸν παππισμὸν, οἱ δὲ πρὸς τὸ ἀντίθετον αὐτῷ ἄκρον τὸν προτεσταντισμὸν. Ἐν τῷ τοιούτῳ δὲ ὑπερτάτῳ ἀγῶνι, ὅτε οἱ ἐν ταῖς Ἀνατολαῖς ἐμφωλεύοντες Ἰησουῖται κατώρθουν διὰ τῶν παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ κυβερνήσει ὑποχθονίων αὐτῶν ἐνεργειῶν ἄλλοτε μὲν τὴν ἐκθρόνισιν, ἄλλοτε δὲ καὶ τὴν ἀπαγχόνισιν δύο πατριαρχῶν, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἐν Ῥώμῃ παππικοῦ ταμείου ἐξήρχοντο τὰ ἀναγκαιοῦντα ἀργύρια πρὸς ἐπίδοσιν τῶν τοιούτων θεοφιλῶν ἐνεργειῶν (2), τὰ ἐπιχειρήματα βέβαια καθόσον ἀπέβλεπον οὐχὶ μόνον τὸ περὶ ἡμερολογίου, ἀλλὰ καὶ πάντα τᾶλλα ζητήματα, δὲν ᾔσαν ἅπαντα ἐκ τῶν μᾶλλον προσφυῶν· συνέβαινε δὲ καὶ ἐν ταύτῃ, ὡς ἐν πάσῃ ἄλλῃ δριμυτάτῃ μάχῃ, νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὄπλον πᾶν τὸ προστυχόν.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων θέλω ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐν καὶ μόνον,

(1) *L'Art de vérifier les dates*, ὡς ἂνωτέρω.

(2) Ὅρα τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Χάμμερ ἐν κεφ. 45 καὶ 48.

τὸ μᾶλλον εὐλογοφανές, ὅπερ καὶ τανῦν εἰσέτι ἀφελῶς πως ἀντιτείνεται ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀπολογητῶν. Ἐὰν παραδεχθῶμεν, λέγουσι, τὸ νέον ἡμερολόγιον, δύναται νὰ συμπέσῃ νὰ τελῶμεν τὸ Πάσχα μετὰ τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς ἐρευνήσωμεν αὐτούς.

Οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ ἐσφαλμένων ὑπολογισμῶν συνέβαινεν ἐνίοτε νὰ ἐορτάζωσι τὸ ἑαυτῶν Πάσχα καὶ πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἐν ᾧ ὁ Μωσαϊκὸς νόμος ἀπῆτει ῥητῶς τὸ μετ' αὐτήν. Τούτους παρηκολούθησαν καὶ πολλοὶ τῶν χριστιανῶν διὰ τὴν πρόληψιν ὅτι τὸ χριστιανικὸν Πάσχα, καθ' ὃ ἀντικατάστασις τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, δὲν ἔπρεπε ν' ἀπομακρύνηται ἀπὸ τῆς ἐορτάσεως αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν συνέβαινον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ στάσεις πολλαί, τῶν μὲν προσεχόντων τοῖς Ἰουδαίοις, τῶν δὲ ὑπολογιζομένων τὴν ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ἰσημερίαν, ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν διαφωνούντων ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς. Ταῦτα οὕτως διέκειντο μέχρις οὗ συνεκλήθη ἡ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας οἰκουμενικὴ σύνοδος πρὸς ἔρευναν τῶν πολλὰ σκάνδαλα προξενησάντων τοῦ Ἀρείου διδασμάτων καὶ πρὸς ἐξομάλυνσιν τῶν περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἐορτῆς διενέξεων. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον γνωστὰ εἶναι τοῖς πᾶσιν ἢ τε τοῦ Ἀρείου κατὰκρισις καὶ ἡ περὶ τοῦ ὁμοουσίου τοῦ θείου Λόγου διακήρυξις. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἡ σύνοδος ἀνέθεσε τὴν φροντίδα τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἐξακριβώσεως εἰς Εὐσέβιον τὸν Καισαρείας ἐπίσκοπον, ὡς τὸν μᾶλλον τῶν τοιούτων γνώσεων εἰδήμονα (1). Οὗτος οὖν συναρμολογήσας πάλιν τὸ ἡλιακὸν ἔτος μετὰ τῶν τοῦ Μέτωνος σεληνιακῶν

(1) Ὁρα Εὐσέβ. ἐν βίῳ Κωνσταντίνου, βιβ. Δ', § 34-35. S. Hieron., *Descript. eccles. in Hippolyto*, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Fleury, *Histoire ecclési.*, XI, § 14.

μηνῶν διώρισε τὴν 21 Μαρτίου ὡς ἡμέραν ἰσημερίας, καθὼς καὶ τρώντι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ οὕτως συνέβαινε· μεθ' ὃ καὶ τὰ τῶν σεληνιακῶν περιόδων προσήρμοσεν· ἐπομένως ἡ σύνοδος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αὐτοῦ προτάσεων τὸν περὶ ἐορτάσεως τοῦ Πάσχα ὅρον ἐξέδωκε. Τὸ κείμενον τοῦ ὅρου τούτου, ἥτοι θεσπίσματος, μὴ περιληφθὲν μετὰ τῶν ἄλλων εἴκοσι κανόνων, οἵτινες ὑπὸ τῆς αὐτῆς συνόδου ἐψηφίσθησαν, καὶ μόνον ἐν τοῖς πρακτικοῖς αὐτῆς ἀναφερόμενον, συναπωλέσθη μετὰ τῶν πρακτικῶν τούτων, εἰς ἃ καὶ οἱ διάφοροι κανονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρονται· ὡς ἐκ ταύτης οὖν τῆς ἀπωλείας εὗρισκόμεθα εἰς ὀλοτελῇ ἄγνοιαν τοῦ κειμένου τούτου καὶ τῆς ἀκριβοῦς αὐτοῦ διαλήψεως.

Ἐχομεν δὲ ἀντὶ τούτου τὸν Α' κανόνα τῆς μετ' ὀλίγα ἔτη συγκροτηθείσης ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου, ὅστις καταδικάζει μὲν τοὺς τολμῶντας παραλύειν τὸν ὅρον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ οὐδὲν ἕτερον περιστατικὸν ἐξακριβοῖ, ὡς τοῦ ὅρου τούτου ὄντος τοῖς πᾶσι γνωστοῦ. Ἐναπολείπεται ὁμως ἡμῖν παρεκτὸς τούτου καὶ ὁ Ζ' τῶν λεγομένων Κανόνων τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, δι' οὗ διαχέεται πλειότερον ἐπὶ τοῦ ζητήματος φῶς. Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἥτις πολλὰς περιέχει ἀποστολικὰς διαταγὰς, δὲν ἦτο γνωστὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, οὐδ' ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων, μέχρι τῆς ἐν Τρούλλῳ τῇ πενθέκτῃ συνόδῳ συμπληρωματικῆς, ὅτε καὶ κατὰ πρῶτον ἀπαντῶμεν ἀναφερομένους τοὺς κανόνας τούτους (1). Δυνάμεθα ὁμως νὰ παρα-

(1) Ὁ Β' κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ δὲν παριστᾷ αὐτοὺς ὡς βεβαίως τοιούτους, ἀλλ' ὡς παραδεδεγμένους καὶ κυρωθέντας ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὡς ὅματι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ δὲ ἱερὸς Φώτιος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Νομοκάνονος αὐτοῦ ὡς λεγομένους τῶν ἁγίων Ἀποστόλων χαρακτηρίζει, ὑπενείρων καὶ τὸ ὅτι « ἀμφιβόλους τινὲς αὐτοὺς διὰ τινὰς αἰτίας ἠγήσαντο. »

λάβωμεν καὶ τὸν κανόνα τοῦτον ὑπ' ὅψιν ὡς ἐκφράζοντα τὴν
 διάνοιαν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος θεσπίσματος. « Εἴ τις ἐπίσκοπος
 « ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἀγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν πρὸ
 « τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσῃ, καθαι-
 « ρείσθω. » Ἐκ τούτου τρανῶς ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν κατα-
 κρίνεται ἀπολύτως τὸ μετὰ τῶν Ἰουδαίων συνεορτάζειν, ἀλλ'
 εἰς τὸ τοῦτο γίνηται πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας, δηλαδή, ὡς
 ἄνωτέρω ἐλέγομεν, εἰάν τις θέλῃ νὰ ὑποδουλοῦται εἰς τοὺς
 ἐσφαλμένους τῶν Ἰουδαίων ὑπολογισμοὺς, στοχαζόμενος ὅτι οἱ
 χριστιανοὶ εἶναι ὑπόχρεοι νὰ ἀκολουθῶσι τυφλοῖς ὄμμασι τὴν
 πλάνην αὐτῶν καὶ νὰ μὴ ζητῶσιν αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὸ ἀκριβές.
 Ἀλλ' εἰάν αἱ ἐορταὶ συμπέσωσι μετὰ τὴν ἰσημερίαν, οὐδὲν
 κείμενον αὐθεντικὸν καταναγκάζει ἡμᾶς χάριν τῆς τοιαύτης
 συμπτώσεως νὰ περιφρονῶμεν τὴν λογιστικὴν ἀκρίβειαν, ἐπὶ
 τῇ βάσει τῆς ὁποίας, ὡς ἐδείξαμεν, ἐστηρίχθη καὶ ὁ ἐκ Νικαίας
 θεσμός.

Τοῦναντίον μάλιστα, εἰ καὶ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ
 συνόδου ἀπωλέσθησαν, σώζεται ὅμως ἡμῖν μνημεῖον ἀνήκον εἰς
 τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν δι' οὗ δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν
 τὴν ἀληθεῖ διάνοιαν τοῦ θεσπίσματος ἐκείνου. Τοῦτο συνίσταται
 εἰς τὴν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν, δι' ἧς ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος
 ἀπὸ μέρους τῆς συνόδου, καθὼς συγκαλεστῆς αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ
 τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐκδοθέντων θεσμῶν κυρωτῆς, διαδηλοῖ πᾶσι
 τοῖς ἀπανταχοῦ χριστιανοῖς τὸ θέσπισμα τὸ περὶ τῆς τοῦ
 Πάσχα ἐορτῆς. Ἡ ἐγκύκλιος ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ κηρύττει ἐν
 πρώτοις τὴν ὑπερτάτην ἀνάγκην τῆς συγχρόνου ἐν μιᾷ καὶ
 τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐορτάσεως τοῦ Πάσχα ὑπὸ πάντων τῶν πι-
 στῶν· τοῦτο εἶναι ὑποχρέωσις ἀναπόδραστος πρὸς πάντα τῇ
 καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνήκοντα χριστιανόν. Ἀλλὰ τίς πρέπει νὰ

ἡναὶ αὕτη ἡ ἡμέρα; Ἐνταῦθα κατὰ δεύτερον λόγον ἡ ἐγκύκλιος προσκαλεῖ τὴν προσοχὴν ἡμῶν. Οἱ Ἰουδαῖοι, λέγεται ἐκεῖ, ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῇ παρανοίᾳ αὐτῶν ἀκολουθοῦσι τοσοῦτον ἐσφαλμένους ὑπολογισμοὺς, ὥστε καὶ συμβαίνει νὰ ἐορτάζωσι τὸ Πάσχα δις καθ' ἓνα καὶ αὐτὸν ἐνιαυτόν. Ἐπομένως οἱ χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ μεριμνῶσι περὶ τοῦ πότε οἱ Ἰουδαῖοι τελοῦσι τὴν αὐτῶν ἐορτὴν, ὅπως καὶ οἱ χριστιανοὶ κατ' ἀναλογίαν διορίσωσι τὴν ἑαυτῶν, ἀλλὰ ν' ἀκολουθῶσι τὴν ὁδόν, ἣτις ἐνεχαράχθη ὑπὸ τῆς Συνόδου (1). Αὕτη δὲ κατὰ τὰ ἤδη ῥηθέντα δὲν εὐρίσκεται ἀλλαχοῦ, εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν ἀκριβοῦς καὶ πραγματικὴν τῆς Ἰσημερίας δεῖξιν, ἀφ' ἧς πρέπει ν' ἀρχωνται οἱ περὶ σελήνης ὑπολογισμοί.

Δυσχεραίνων δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπὶ τῇ μωρίᾳ τῶν προσεχόντων τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἐθίσμασιν ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ λέγων· « Καὶ πρῶτον ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὴν ἀγιω-
« τήτην ἐκείνην ἐορτὴν τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπομένων συνηθείᾳ
« πληροῦν Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους
« αὐχεῖν ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα
« φυλάττειν οὐκ ἡμεν ἱκανοί. » Ἐκ τούτου καθαρῶς ὁράται ὅτι ὑπὸ τῆς ἐγκυκλίου ἐξελέγχεται οὐχὶ ἡ σύμπτωσις τῶν ἐορτῶν, ἀλλ' ἀξιοκατάκριτος καὶ δεισιδαίμων πρόθεσις τοῦ ἔπεσθαι τοῖς Ἰουδαίοις καίτοι σφάλλουσιν ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς, ἐξ οὗ προέρχεται δουλικὴ ὑποχώρησις πρὸς τὴν ἀλαζονείαν αὐτῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅμως ὅτι εἰς διάφορα μέρη ταύτης τῆς ἐγκυκλίου γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ ὅτι διὰ ταύτης τῆς

(1) Εὐσέβ. ἐν βίῳ Κωνσταν. Δ', § 18. Περὶ δὲ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ συμβαινόντος τῆς διπλῆς ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ ἐορτάσεως ὅρα τὰς αὐτόθι σημειώσεις τοῦ Βαλεσίου ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ! τῶν Ἀπάντων τοῦ Εὐσεβίου, Cantabrigiae, ἢ ἐν τῇ μετατυπώσει αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Heinichen, Lipsiae 1830, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν ἀναφερομένους ἄλλους συγγραφεῖς.

ρύθμισεως, ἥτις φέρει εἰς ἀρμονίαν τοὺς χριστιανοὺς μεθ' ἑαυτῶν, εὐρίσκομεν καὶ τὸ ὠφέλημα τοῦ μὴ ἔχειν τι μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ κοινοῦ· ἀλλὰ τοῦτο προστίθεται ὡς ἐκ περισσοῦ, ἵνα ἐνισχύσῃ ἀπλῶς τὸ προηγούμενον καὶ οὐδόλως πρὸς οὐσιώδη τινὰ σκοπὸν· γίνεται δὲ ὡς μέσον παρορμήσεως καὶ προτροπῆς καὶ οὐδόλως εἰς τρόπον ἐντολῆς (1). Τοῦτο θέλει εὖρει βεβαίως ὅστις μετ' ἐπιστάσιος ἐρευνήσῃ ταύτην ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς. Τὸ οὖν καθαρὸν ἐξαγόμενον ἐκ ταύτης τῆς ἐγκυκλίου εἶναι ὅτι δὲν ἀρμόζει ἡμῖν τὸ νὰ δεσμευώμεθα ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθισμῶν, εἴτε πρὸς τὸ ἔπεσθαι εἴτε πρὸς τὸ μὴ ἔπεσθαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ διορίζειν τὸ Πάσχα ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τοῦ ἀκριβοῦς ὑπολογισμοῦ, ἐφ' οὗ ἐστηρίχθη ὁ θεσμὸς, ὅστις πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀναγορεύεται δι' αὐτῆς.

Καὶ παρατηρητέον διὰ τῆς δεσμεύσεως ταύτης εἰς ποίας συνωθούμεθα συνεπειάς. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπεφάσιζον καὶ παρεδέχοντο τὸ νέον ἡμερολόγιον· αὕτη δὲ ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι ὀλοτελῶς φανταστική, καθότι 23 περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον καὶ οὗτοι παρεδέχθησαν τὴν γενομένην τῆς Ἰσημερίας διαρρύθμισιν (2)· ἐπομένως δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ποτε τοῦτο νὰ γίνῃ. Τί δὲ ἤθελεν ἐκ τούτου ἐπακολουθήσει; Αἰρομένης τῆς περιπτώσεως τῆς συνεορτάσεως καὶ μὴ ἐναπολειπομένου ἐτέρου σπουδαίου καὶ σοβαροῦ λόγου πρὸς κώλυσιν τῆς διαρρύθμισεως ἠθέλομεν καὶ ἡμεῖς ἀναγκασθῇ ἐκόντες ἀέκοντες νὰ παραιτήσωμεν τὴν ἐλαττωματικὴν Ἰσημερίαν καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν πραγματικὴν. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης, καθότι καὶ οἱ ἐν Νικαίᾳ διορίζοντες εἰς-

(1) Περὶ τῆς διαφορᾶς μεταξὺ παραινέσεως καὶ ἐντολῆς ὅρα διὰφορα παραδείγματα ἴσιν εὐστόχως καὶ καλλιπεῶς διελισσόμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ἐν τοῖς Ἀμφιλοχείοις αὐτοῦ.

(2) *L'Art de vérifier les dates*, ὡς ἄνωθεν.

ηγῆσει τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας τὴν 21 τοῦ Μαρτίου ὡς ἡμέραν Ἰσημερίας, παρήτησαν τὴν τότε ἐλαττωματικὴν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πραγματικὴν· ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἕως τῆς συνόδου παρελθόντων 369 ἐτῶν, τὸ Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον ἔπρεπε τότε κατὰ τρεῖς περίπου ἡμέρας νὰ ὀπισθοδρομῇ. Εἰ δὲ καὶ ἡ σύνοδος δὲν διέταξε τὴν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπαναγωγὴν, ἀλλ' ἐξ ἐτέρου καὶ δὲν ἀπηγόρευσεν αὐτήν· πᾶν δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου μὴ ἀπαγορευόμενον εὐλόγως εἶναι θεμιτὸν, μάλιστα δὲ ὅτε ὁ νομοθέτης αὐτὸς ἔδωκε τὸ παράδειγμα τοῦ θεμιτοῦ.

Τὸ περὶ ἐορτάσεως τοῦ Πάσχα δὲν εἶναι ζήτημα δογματικόν, ἀλλὰ καθαρῶς διοικητικόν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου παροδικῶς ὁμιλῶν, παρατηρεῖ ὅτι περὶ μὲν τῶν κυρίως δογμάτων ἡ σύνοδος ἐξεφράσθη διὰ τοῦ Πιστεύομεν· καθότι ἡ τῆς πίστεως διακήρυξις εἶναι ὁμολογία πράγματος προτετελεσμένου καὶ αὐθυπάρκτου, περὶ δὲ τοῦ Πάσχα διὰ τοῦ Οὕτως ἔδοξε. Τὸ οὖν « Οὕτως ἔδοξε » δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ εἴπῃ πάντοτε εἰς παρομοίου εἶδους περιστάσεις (1). Ἀλλὰ δὲν ἤθελεν εἶσθαι τῆς ἀτοπίας τὸ ἔσχατον, εἰάν ἡμεῖς ὡς πρὸς τὸ τοιοῦτον διάβημα ἐξηρτώμεθα ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων διακρίσεως ἐπὶ τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους καὶ καιρῶν; Καὶ τότε δὲν ἤρμοζεν ἡμῖν δεόντως ἡ τῆς συνόδου ἐπίπληξις διὰ στόματος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου τὴν δυσφορίαν αὐτῆς ἐκφραζομένης καὶ βοώσης, « Ἔστι » γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους αὐχεῖν ὡς ἄρα πα-

(1) « Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ Πάσχα ἔδοξε τὰ ὑποτεταγμένα (ἔγραψαν οἱ « ἐν Νικαίᾳ)· τότε γὰρ ἔδοξε πάντας πείθεσθαι· περὶ δὲ τῆς πίστεως οὐκ (ἔγραψαν) ἔδοξεν, ἀλλὰ οὕτως πιστεύει ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία. » Ἀγ. Ἀθανασ. Περὶ τῶν ἐν Ἀρειμινίῳ συνόδων, Ἄπαν τὸ κεφ. 2, ὅπου καὶ τοῦτο τὸ χωρίον.

« ρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα φυλάττειν οὐκ ἔμεν
« ἱκανοί; »

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ποῖον εἶναι τὸ συμπέρασμα ἡμῶν;
Ἐφθασεν ἄρα ἡ ὥρα τοῦ νὰ παραιτήσωμεν τὸ Σωσιγενιανὸν
ἡμερολόγιον καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ Γρηγοραϊκὸν (1); Πολ-
λοῦ γε καὶ δεῖ. Ἐνεφιλοχωρήσαμεν ὅμως εἰς ταύτας τὰς ἀνα-
πτύξεις διὰ νὰ δείξωμεν, ποῖος πρέπει νὰ ᾔηται ὁ ἀληθὴς καὶ
κύριος λόγος τῆς ἀποχῆς ἡμῶν· ὅπως τούτῳ καὶ μόνῳ καὶ
οὐδενὶ ἑτέρῳ χρώμενοι, ἐν πάσῃ ἀπαντήσῃ, μὴ δίδωμεν ἀφορ-
μὴν ἐμπαιγμοῦ τοῖς ὑπεναντίοις ἡμῶν. Οὗτος δὲν δύναται νὰ
ᾔηται ἄλλος εἰμὴ ὁ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου ὑπ' ὄψιν
ληφθεὶς, ὅτε καὶ τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἱστορίας μαν-
θάνομεν, ἀνεκινήθη αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ὅθεν καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν
ἀναπέμπομεν ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ἐπανειλημμένως γράφωμεν·
πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐπόμενα ἐπιφέρομεν. Ὑπάρχουσι μεταξὺ
τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν καὶ λαοὶ, οἵτινες δὲν εἶναι προητοι-
μασμένοι νὰ δεχθῶσιν ἀσκανδαλίστως τὴν τοιαύτην μεταβολήν·
ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι παρ' οἷς οἱ λαοπλάνοι, ἐκμεταλλευό-
μενοι τὴν περίστασιν, κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτοῖς, θέλουσι παρα-
στήσει τὸ ἀδιάφορον τοῦτο περιστατικὸν ὡς ὑποταγὴν πρὸς τὸν
παππισμὸν· ὑπάρχει καὶ δολία πολιτικὴ, ἥτις ἐπιτηδεύει τοὺς
μὲν συνωθοῦσα πρὸς τὴν ἀλλαγὴν, τοὺς δὲ θαρρύνουσα πρὸς
τὴν ἐμμονήν, θέλει εὕρει νέα μέσα πρὸς ὑπόθαλψιν τῶν διχο-
νοιῶν καὶ προαγωγὴν τῶν καταχθονίων αὐτῆς σκοπῶν. Πρὸς

(1) Δυνάμεθα τοῦτο ν' ἀποκαλῶμεν οὕτως Γρηγοραϊκὸν, καθότι ἡ πρω-
τοβουλία καὶ ἡ ὁδηγία τῆς διαρρύθμισεως ἀνήκει τῷ Βυζαντινῷ ἐκείνῳ Νικη-
φόρῳ τῷ Γρηγορᾷ, ὡς ἤδη ἐδείξαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις, καὶ οὐχὶ τῷ Γρη-
γορίῳ πάππῳ Ῥώμης, ἀφ' οὗ οἱ δυτικοὶ καλοῦσιν αὐτὸ Γρηγοριανόν. Καὶ περ
τοῦ Σωσιγενείου ὡσαύτως, καθὼς περὶ τῶν ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων λέγομεν
τοῦ Φειδίου ἢ Ῥαφαήλου ἀπὸ τῶν ἐργασαμένων καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν ἐντεταλ-
μένων αὐτά.

ἀποσύβησιν δὲ τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν δὲν ὑπάρχει τανῦν εὐκολία παρ' ἡμῖν, ὅπως ἅπασαι αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι ἐλθοῦσαι εἰς συνεννόησιν ψηφίσωσιν ἀπὸ συμφώνου τὴν τοιαύτην ἀλλαγὴν.

Ἄλλ' ἰδοὺ πηδῶσιν εἰς τὸ μέσον δολοφρονοῦντες τινὲς καὶ προκαλοῦσιν ἡμᾶς ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριθείας εἰς τὴν ἄμεσον μεταβολήν· ἄλλως κατατάττουσιν ἡμᾶς μεταξὺ τῶν βαρβάρων καὶ φανατικῶν, ἀρτύοντες ταῦτα καὶ μετ' ἄλλων ἐπιθέτων τῶν συνήθως ἐνοικούντων ἐν τοῖς στόμασιν αὐτῶν, καὶ ἐναβρύνονται ἐπὶ τούτοις καὶ ἐγκαυχῶνται ὡς ἐπὶ μέγα τι. Γελοιωδέστατα εἶναι τὰ ἐγκαυχήματα αὐτῶν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια οὐδὲν κοινὸν συστατικὸν ἔχει μετὰ τῶν διοικητικῶν θεσμῶν. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχε πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἀναφανῆ εἰς τῶν ἐπισημοτέρων τῆς ἐπιστήμης φωστήρων, ὁ μέγας Νεύτων, ἀλλὰ οἱ Ἀγγλοὶ, συνετῶς ποιοῦντες, ἀνέβαλον τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου, ὅπερ διήρκεσε ἐπέκεινα τῶν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἐτῶν περιμένοντες ἀρμοδιώτερον καιρόν. Διότι ἄλλως εἰσάγονται αἱ μεταβολαὶ εἰς τὰ ἐλεύθερα κράτη καὶ ἄλλως εἰς τὰ δεσποτικά, ἐπὶ τε τῶν ἐγκοσμίων καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολιτειῶν. Ἐν ἐκείνοις μὲν ἡ δημοσία γνώμη πρέπει πρότερον νὰ πεισθῇ, ἐν τούτοις δὲ ἀνάγκη δουλικῶς νὰ ὑποκύψῃ τὸν τράχηλον αὐτῆς.

Ἄλλ' οἱ τοσοῦτον τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριθείας κηδόμενοι ἔπρεπε νὰ στοχασθῶσιν, ὅτι καὶ ἡ ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως χρονολογία περιέχει λίαν σημαντικὸν λάθος ταττομένης τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἕως τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη πρὸ τῆς ἀληθοῦς συμβάσεως· οὐδεὶς ὅμως ἐφαντάσθη ἢ φαντάζεται τὴν διαρρύθμισιν αὐτῆς (1). Καὶ πόθεν τοῦτο; Ἡ Ἐκκλησία, ἀνατο-

(1) H. Wallon, *De la croyance due à l'Évangile*, l. 2, ch. 4, καὶ G. D'Eich-

λική τε καὶ δυτική, ἀπ' ἀρχῆς μετεχειρίζετο ὡς χρονολογικὸν μέτρον τὴν ἀπὸ κοσμογονίας ἐποχὴν κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ἑβδομήκοντα, ὅπερ πολὺ δὲν παραλλάττει τοῦ Ἑβραϊκοῦ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς. Ἀλλ' ἐν Ρώμῃ κατὰ τὸν 7' αἰῶνα Διονύσιος ὁ καλούμενος μικρὸς, ἐν ταῖς χρονολογίαις αὐτοῦ μεταχειρισθεὶς τὴν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως ἐποχὴν, ἔδωκε πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὴν συνήθειαν αὐτήν. Τοῦ χρόνου προϊόντος αὕτη ἐπεκράτησε καθ' ὅλην τὴν Δύσιν· ἐν δὲ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς κατὰ μικρὸν ἀνεπαισθήτως εἰσέφρησε καὶ παρ' ἡμῖν. Ἀλλ' ὅτε Διονύσιος ὁ μικρὸς κατήρχετο τῆς τοιαύτης συνηθείας, ἡ ἐπιστήμη ἅπασα εὕρισκετο συγκεκεντρωμένη ἐν ταῖς Ἀνατολαῖς, καὶ οὐχὶ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν μεταγενεστέρων μικρὸν τι πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ἐποχῶν· διὰ τοῦτο ἡ καινοτομία αὕτη ὑπελογίσθη εἰς τρόπον τοσοῦτον σφαλερὸν, ὥστε καὶ νὰ συμβῇ ἡ σημαντικὴ διαφορὰ τῶν 4 ἢ 5, ὡς εἵπομεν, ἐτῶν. Τίς δὲ δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ἐὰν τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐλάμβανε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Βυζαντίῳ, ἤθελεν εἶσθαι καὶ βεβαίως ἐλεύθερον ἐλαττώματος παντός; Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἡ ἐπιστημονικὴ ἀκρίβεια παραβλέπεται ἐπὶ τούτου τοῦ ἀντικειμένου εἰς τοιοῦτον σημαντικὸν βαθμὸν, τί παράδοξον ἐὰν ἐπὶ τοῦ ἐτέρου ἡ διαρρύθμισις ἀναβάλλεται εἰς ἀόριστον καιρόν; Τῆς ὥρας ὅμως ἐκείνης ἐπελθούσης, οὐδὲν ἕτερον ἔχομεν νὰ πράξωμεν εἰμὴ νὰ εἴπωμεν τὸ τοῦ λογίου· « Λαμβάνω τὸ ἐμὸν ὅπου τὸ εὖρω· » συμπληροῦντες ὅμως τοῦτο εἰς τὸ ἐντελές « Καὶ ὅταν εὐαρεστηθῶ. »

tal, *Les Évangiles*, v. I, Annexe I. Ὁ δὲ Βαρώνιος ἐν τοῖς Χρονικοῖς αὐτοῦ, προσπαθὼν νὰ ὑποκρύψῃ τὸ τοιοῦτον λάθος, καὶ οὐχὶ ἐξ ἀπροσεξίας, ὡς θέλει ὁ ἀββᾶς Φλωρῆς, περιπίπτει εἰς πλῆθος χρονολογικῶν ἀμαρτημάτων· ὅρα Fleury, *Hist. ecclés.*, Préface, § 8. — Animadversiones Andreae Mangendei in Annales Baron., 25. — Lucubrationes Casaubonis in Annales Baronii, p. 33.

Ἀμφότερα Lugduni Batavorum 1777.

Εἰς πᾶσαν οὖν ἄωρον ἀπόπειραν μεταξὺ τῶν εἴτε νόμῳ εἴτε ἔργῳ αὐτοκεφάλων ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ Γρηγοραϊκοῦ ἡμερολογίου οὐδὲν ἕτερον βλέπομεν εἰ μὴ παιδαριώδη φιλοτιμίαν τῶν τὰ πολιτικὰ διεπουσῶν ἀρχῶν, ἵνα φανῶσιν, ὅτι διὰ τούτου δῆθεν προβαίνουνσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν, πράγματι ὁμῶς καθισταμένων εὐτελῶν ὀργάνων πρὸς διχοστασίαν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν. Εἶδομεν, ὡς ἄνωτέρῳ ἐρρέθη, τοὺς Προτεστάντας τῆς ἄνω Γερμανίας, οἵτινες καθ' ἅπαντας τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν καὶ μαθήσεων ὑπερτεροῦσι τοὺς κατοίκους τῆς μεσημβρινῆς, καίτοι εὕρισκοντας ἄλλον ὑπολογισμὸν ὀρθότερον πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου, νὰ ὑπενδίδωσιν ὁμῶς χάριν τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς ἁρμονίας πρὸς τοὺς τελευταίους αὐτούς. Ἰδοὺ διὰ τίνος περιαγωγῆς προάγεται ὁ ἀληθὴς πολιτισμός.

Περαίνοντες τὴν παροῦσαν ὁμιλίαν κρίνομεν εὐλογον ἐν συνόψει πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι, ὡς ἐν τοῖς τελευταίοις ἐλέγομεν, ἂν τὸ Πότε τῆς τοῦ Πάσχα ἐορτάσεως ἐν τοῖς ὅροις καθ' οὓς τίθεται, δηλαδὴ καθόσον ἀφορᾷ τὴν Ἰσημερίαν, δὲν εἶναι ζήτημα κυρίως ἐκκλησιαστικόν, καθὼ οὐσιωδῶς ἐπιστημονικόν, ἀπ' ἐναντίας, τὸ τῆς Συνεορτάσεως ἐγγίζον τὴν χριστιανικὴν συνείδησιν εἶναι λίαν καίριον καὶ σημαντικόν. Ἡ ἐν Νικαίᾳ Α' οἰκουμενικὴ σύνοδος συνεκλήθη μὲν πρὸς ἐκδίκασιν τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ἀλλὰ συνάμα καὶ πρὸς ἐπίσημον διορισμὸν τῆς τοῦ Πάσχα ἐορτῆς, ἵνα διὰ τούτου παύσωσιν αἱ διαφωνίαι καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀτοπήματα μεταξὺ ὁμοδοξούντων χριστιανῶν. Τοῦτο ἐξάγεται ἐναργέστατα ἀπὸ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐγκυκλίου. « Τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, λέγει « αὕτη πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ ἁγίας ἐκκλησίας καὶ τοὺς ὁσίους « ἐπισκόπους αὐτῶν· τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξαι δυνήσεται τοῦ

« τὴν ἐορτὴν ταύτην παρ' ἧς τὰς τῆς ἀθανασίας εἰλήφαμεν
 « ἐλπίδας, μιᾷ τάξει καὶ φανερῷ λόγῳ παρὰ πᾶσιν ἀδιαπτώτως
 « φυλάττεσθαι; . . . Πρὸς τούτοις καὶ κεῖνο πάρεστι συνορᾶν,
 « ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτῃ θρησκείας ἐορτῇ
 « διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀθέμιτον. Μίαν γὰρ ἐορτὴν, τὴν
 « τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν, τουτέστι τὴν τοῦ ἁγιο-
 « τάτου πάθους, ὃ ἡμέτερος παρέδωκε Σωτὴρ, καὶ μίαν εἶναι
 « τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν βεβούληται, ἧς εἰ καὶ τὰ
 « μάλιστα εἰς πολλοὺς καὶ διαφόρους τόπους τὰ μέρη διήρη-
 « ται, ἀλλ' ὅμως ἐνὶ πνεύματι, τουτέστι τῷ θείῳ βουλήματι
 « θάλλεται. Λογισάσθω δ' ἡ τῆς ὑμετέρας ὁσιότητος ἀγχίνοια,
 « ὅπως ἐστὶ δεινόν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας
 « ἑτέρους μὲν ταῖς νηστείαις σχολάζειν, ἑτέρους δὲ συμπόσια
 « συντελεῖν, καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν
 « ἐορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὠρισμαῖς
 « ἐκδίδοσθαι νηστείαις. Διὰ τοῦτο γοῦν τῆς προσηκούσης
 « ἐπανορθώσεως τυχεῖν, ὡς πρὸς μίαν διατύπωσιν ἄγεσθαι
 « τοῦτο ἡ θεία πρόνοια βούλεται, ὡς ἔγωγ' ἅπαντας ἡγοῦμαι
 « συνορᾶν. » Ἡ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐορτααὶς τοῦ ἁγίου
 Πάσχα εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ θεσπίσματος τῆς πρώτης Συντα-
 κτικῆς τοῦ χριστιανισμοῦ συνελεύσεως· ὁ δὲ αὐθεντικὸς ὀρι-
 σμὸς τῆς ἡμέρας ταύτης εἶναι τὸ μέσον δι' οὗ φθάνομεν πρὸς
 τὸν σκοπόν. Ἀλλὰ ποῦ ποτε, ἐρωτῶμεν πάντα ἔμφρονα, ποῦ
 ποτε ἠκούσθη ὅτι χάριν τοῦ μέσου περιφρονεῖται ὁ σκοπός;
 Ἡ μήπως ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς παραλογίας δὲν ὑποκρύπτονται
 τάσεις ἄφρονος αὐτομολίας;

Ταῦτα ἐγράφησαν πρὸς σύστασιν τῆς συμπνοίας, καὶ ἁρμο-
 νίας μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν. Αὗται μέχρι τῆς νῦν,
 καὶ ἐν σαθροῖς ἐνίοτε ἢ ποταποῖς σκεύεσιν, αὗται ὅμως ἐτή-

ρησαν τὴν ἀληθῆ ἰδέαν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν καθαρὰν ἔννοιαν τοῦ καθολικισμοῦ. Εἰς ταύτην ἤδη πλησιάζει νὰ προσέλθῃ καὶ ἡ ἐσπερία Εὐρώπη; ὥς πάντα τὰ συμβαίνοντα καὶ πᾶσαι αἱ ἐκ τούτων προαισθήσεις τοῦτο προαγγέλλουσι πασιφανῶς. Καταπίπτει τὸ σκότιον καὶ ἀποτρόπαιον γέννημα τῶν βαρβαρικῶν ἀποχῶν. Ἡμεῖς δὲ οἱ παντὸς ἔθνους καὶ φυλῆς ἀνατολικοὶ ἀφοῦ παρ' αὐτοῦ ἢ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοσαῦτα, τοσούτους ἀγῶνας, τὸ μέγα μαρτύριον καὶ πολέμους καὶ εἰσβολὰς καὶ ἐρημώσεις καὶ καταδουλώσεις καὶ διωγμοὺς καὶ σφαγὰς καὶ τὰ πάνδεινα πάντα, καρτερικῶς μέχρι τοῦδε ὑπεμείναμεν, ἡμεῖς ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ νὰ λειποτακτήσωμεν! Ἰδοὺ, τῶρα ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας (1), βεβηλῶν τὰ ἱερὰ διὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ μιγνύων τὰς ἀληθείας μετὰ τοῦ ψεύδους, ἐξέδοτο τὸ ὀριστικὸν πρόγραμμα τῆς ἐπάρσεως αὐτοῦ. Ἀναγκαῖον ἦτο καὶ τοῦτο, ἴσως ἐκ θείας προνοίας, ἵνα καὶ εἰς τὰς μᾶλλον πεπωρωμένας διανοίας καταφανὲς γένηται τὸ αἷσχος τῆς παλαιᾶς ἀποστασίας αὐτοῦ. Ἀλλ' οὕτω πληρωθέντος τοῦ δεινοῦ, ἡ χριστιανικὴ συνείδησις πανταχοῦ ἐγείρεται καὶ δυσφορεῖ κατὰ τῆς ὕβρεως καὶ προσδέχεται καὶ εὐαγγελίζεται τὴν ὥραν τῆς καταπτώσεως αὐτοῦ. Προσῆγγικεν ἤδη αὕτη. Στῶμεν καλῶς.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΑΔΜΠΡΥΛΛΟΣ.

(1) Παυλ. Β'. Θεσσαλ. Β', 4.